

Голобородько В.М.,

канд. іст. наук, доцент,

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини,

Гладка Т.В.,

ст. викладач, Уманська філія Київського інституту бізнесу та технологій

ХРИСТИЯНСЬКА ДУХОВНІСТЬ ЯК ФАКТОР МОРАЛЬНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Духовна криза, що охопила сучасне людство, має досить негативні наслідки для людської особистості. Руйнування духовних підвалин особистісного буття, втрата позитивних ціннісних орієнтацій, вибір девіантних моделей поведінки – неповний перелік того, що засвідчує кризовий стан її буттєвості.

Складний етап у своєму розвитку переживає й українське суспільство. Трансформаційні процеси, що в ньому відбуваються, привели до зміни багатьох особистісних цінностей, спричинили розгубленість у їх виборі, ціннісний нігілізм.

Найбільш відчутно це позначається на моральному стані особистості, явними ознаками якого є втрата в значній мірі моральної мотивації та потреби морального вдосконалення. Тому особливої актуальності набуває дослідження проблем, пов'язаних з моральним розвитком особистості.

Моральний розвиток особистості – це процес невпинного її морального вдосконалення, сходження на вищі щаблі морального буття. Це духовне очищення, подолання нелюдського, всього того, що є перешкодою для людяності.

Рух особистості до вищих моральних інстанцій відбувається шляхом освоєння різних форм духовної культури. У ньому задіяні емоційно-психологічні, раціональні та вольові фактори. Він передбачає високий

рівень моральної рефлексії. Дієвість форм духовної культури та результативність їх впливу на особистість залежить не тільки від того, який моральний потенціал вони в собі несуть, а й від того, наскільки здатні активізувати внутрішньоособистісні чинники духовності. Значення християнства для морального розвитку особистості полягає саме в тому, що воно не тільки пропонує систему вищих духовних цінностей, а й торкається глибинних внутрішньоособистісних механізмів їх засвоєння та перетворення на невід'ємну складову духовного світу і ціннісну основу буття.

У християнстві наголошується на ідеалі безмежного морального удосконалення: «Отож, будьте досконалі як досконалий Отець наш Небесний». У цьому заклику відображена вища мета християнства – досконала людина.

Аналіз досліджень з даної проблеми вказує на те, що вона посідає значне місце у наукових розробках вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них вирізняються: С. Головащенко, М. Крец, В. Титаренко, А. Черній, Ст. Ярмусь та ін. Переважними напрямками дослідження є такі: загальнолюдський зміст християнських морально-етичних цінностей, християнський ідеал людини, людинотвірна функція християнства, способи впливу християнства на духовний світ особистості. Щодо останнього, то увага дослідників зконцентрована переважно на зовнішніх його аспектах. Але, як підкреслювалось раніше, християнству притаманна здатність активізувати внутрішньоособистісні чинники духовності. Тому є доцільним розглянути стимулюючий вплив християнських цінностей та ідеалів на моральне вдосконалення людини у взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх аспектів.

Мета статті – виявити взаємозв'язок між дією зовнішніх по відношенню до особистості об'єктивованих форм християнської духовності та суб'єктивними чинниками моральності.

Християнська духовність представлена системою відповідних цінностей, ідеалів, антропологічних поглядів, моральних вимог та повчань, зафіксованих у текстах, образах, сюжетах, символах. У таких предметних формах вони освоюються людиною і стають її внутрішнім надбанням, джерелом моральності. До них, насамперед, слід віднести сформульовані у вигляді заповідей та заборон моральні вимоги, що складають зміст Декалогу та Нагірної проповіді Ісуса Христа.

Десять заповідей Божих, які були дані пророкові Мойсею на горі Синай, є першим джерелом і основою християнської моральності. Їх дотримання сприяє формуванню таких чеснот як шанобливість, щедрість, щирість, смирення, негативне ставлення до користолюбства. Вони спрямовані проти зневажливого ставлення до батьків, забороняють вбивство, злодійство, перелюб, неправдиве свідчення на ближнього, осуджують заздрість та зазіхання на чуже майно [1, Вих. 20 : 2 - 17].

Деякі дослідники, посилаючись на заборонний характер Старозавітних заповідей, приходять до висновку, що вони не дають справжніх еталонів морального життя. Обґрунтовується така позиція тим, що людина не є моральною, якщо вона не чинить якусь дію через заборону на неї. Мовляв, якби такої заборони не було, то вона цю дію вчинила б. Робиться висновок про те, що старозавітні заповіді мають тільки конкретно-історичний характер і не відповідають за своїм змістом сучасній епосі.

З представниками таких поглядів слід погодитись у тому, що Старозавітні заповіді за своїм змістом відповідають певним конкретно-історичним умовам. Але, на наш погляд, це не дає підстав усувати з них загальнолюдський смисл.

Заборони – невід’ємна складова морального розвитку людства. Саме з них починалось формування та ствердження системи власне нормативної регуляції відносин між людьми, яка апелює до людської

свідомості і елементи якої у конкретних своїх проявах набували осмисленого характеру.

У процесі історичного розвитку система заборон змінювалась. Поступово серед них виокремлювались ті, які згодом набули значення узагальнених регулятивів людської поведінки і увійшли до загальнолюдської моралі. До таких належать заповіді різних релігій.

Дев'ять заповідей блаженства, що складають зміст Нагірної проповіді Ісуса Христа, орієнтують людину на любов і добро, наповнюють моральним змістом і одухотворяють весь простір людського буття [1, Мт. 5: 3 - 12].

Релігійні заповіді – це специфічні норми моральної свідомості, походження яких пов'язується з певним авторитетом – потойбічним, божественним. Санкціоновані у такий спосіб, вони входять в людську свідомість як фундаментальні норми моралі.

Так як і всі моральні норми, заповіді здатні інтеріоризуватись, перетворюватись на невід'ємні компоненти моральної свідомості людини, визначаючи її якісний стан. В якості позитивних вимог вони стають моральними нормативами, що зобов'язують людину до певних вчинків, стають її діяльним волевиявленням.

Вищою християнською чеснотою є любов. У першому посланні апостола Павла до Коринф'ян надзвичайно глибоко осмислюється і передається зміст цієї загальнолюдської цінності.

«Любов довготерпить, любов милосердствує, не задрить, любов не величається, не надимається, не поводить ся нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає [1, Кор. 13: 1 - 8].

Любити ближнього свого як самого себе заповідав Ісус Христос. У деяких варіантах християнського віровчення Бог ототожнюється з любов'ю.

Різноманітність християнського тлумачення любові

свідчить про те, що вона усвідомлюється як універсальна форма ствердження людини у світі, її ставлення до всього суцього. Любов всеохопна: Бог любить всіх людей і піклується про них.

Біблійна заповідь «полюби ближнього свого як самого себе» закликає до боротьби проти звіриних егоцентричних інстинктів, до визнання цінності іншого, до боротьби, яка повинна створити нову людину, «нове творіння». Полюбити ближнього свого означає пробудити в собі людяність.

Могутньою моральною силою в системі християнських цінностей є святість.

Е. Дюркгейм розглядав святість як найважливішу людську цінність. Це цінність через яку людина долучається до духовності. Якщо святість розуміти у найширшому значенні, то вона охоплює всі цінності, які притаманні віруючій людині у їх глибинних виявах, виступає інтегративною їх основою. Для віруючої людини святість – це перш за все дотримання моральних заповідей, дарованих Богом, шлях наближення до його царства, засіб єднання з церквою та співпричетності до Бога і святих.

У різних християнських конфесіях святість набуває певної змістової конкретизації в залежності від догматичних основ віри. Так, у протестантизмі вона пов'язується з наявністю глибинної віри в душі кожної людини, інтерпретується як служіння. « Істинна святість – це повна віддача на служіння Богу. Це неодмінна умова справжнього християнського життя» [2, 24].

У найбільш широкому значенні це поняття використовується в православ'ї, де святість означає вищу духовність, найвищим втіленням якої є Бог. Буття віруючої людини повністю спрямовується на досягнення вищої святості.

Суттєвим є те, що святе у християнстві набуває етичних характеристик і стає втіленням чистоти, блага, істини та краси. Це також абсолютне добро, любов, праведність, милість. Виключаючи з людського буття

зло, насильство, ворожнечу, святе у християнстві набуває значення морально-етичного взірця, ідеалу. У такому своєму вияві воно здатне перетворювати людський дух і душу на високих моральних засадах. Людина, удосконалюючись, здатна змінювати світ свого буття, наповнюючи його красою, добром та любов'ю. Завдяки цьому її буття набуває характеру співбуття з Богом, співтворчості з Ним.

Святе персоніфікується, набуває образного вираження в культурі святих, що характерний для православ'я та католицизму. Ці християнські напрями вшановують святих, які особливо відзначились благочестивим життям, а після смерті стали посередниками між Богом і людьми, впливаючи на життя віруючих. До святих християнської церкви належать пророки, апостоли, святителі, мученики, преподобні, праведні. Всі вони наділені «даром чудотворним», необхідним атрибутом святості, своїм прикладом нагадують постійно віруючим, що благочестя досягається смиренним, покірним життям та вірним служінням Богу.

Вітчизняна агіографічна література подає образ святого у вигляді розповіді про тяжкий шлях, що проходить видатна особа заради досягнення вищої життєвої мети – обожнення. Звідси, уявлення про святість як втілений моральний ідеал поведінки. Святість мислиться також як жертовність, що має виток у вищих божественних цінностях, а здійснюється на землі. Сукупність моральних якостей, характерних для кожного святого, утворює збірний образ морального ідеалу.

Особливе місце у моральному житті християн посідає постать Ісуса Христа. Досягнення досконалості Христа – це головна мета буття людини, оскільки ця досконалість є втіленням досконалості самого Отця Небесного.

«Християнство повне життєвого сенсу, бо християнство в життєвій істоті – це очоловлений Бог

Господь наш Ісус Христос»[3, 24].

У Євангеліях засновник нової релігії постає одночасно і Сином Божим і Сином Людським. Боже і людське в ньому знаходиться у нерозривній єдності, але разом з тим є самотійними сутностями, що не поглинають одне одного, а, навпаки, проявляють себе у всій повноті. Таке трактування співвідношення Божого і людського вказує людині на те, що не тільки Бог може бути досконалим. Досконалою також може бути людина. Удосконалюючись, вона може досягти повноти свого життя і відновити цілісність своєї істоти.

Вдосконалення людини – одна з провідних ідей християнської антропології. Згідно з християнським вченням, людина має подвійну природу – матеріальну і духовну. Визначальною визнається духовна. Ідеал людини для християнства – людина духовна. До вищих щаблів духовності вона підіймається через моральне очищення, досягнення богобачення і святості.

Людина духовна – це людина із здатністю розрізняти добро і зло. Християнство формує в людині цю здатність. Указуючи на те, що зло, з яким стикається людина, знаходиться в ній самій, воно відкриває шлях до його подолання – це духовне зростання людини, примноження у собі духу добра і спроможності долати протилежну силу. Християнство закликає кожну людину творити добро з любові до людини як творить його Христос.

Базовою ідеєю християнської антропології є ідея гріховності. Їй належить позитивна роль у процесі духовного становлення людини. Християнство не принижує людину гріхом. З його допомогою воно нагадує людині про її недосконалість. Шлях духовного вдосконалення – це шлях очищення від гріха. За християнським віровченням, саме через пам'ять про свою власну гріховність людина повинна прийти до співчуття та співстраждання. Бачачи слабкості ближнього, треба співчувати і співстраждати, а не виносити йому вирок.

Звертаючись до людської суб'єктивності, християнство особливого значення надає у духовному розвитку людини такій її формі, як моральна самосвідомість. В етиці під моральною самосвідомістю розуміють таку специфічну форму моральної свідомості предметом якої є вона сама та її носій – людина[4, 223].

Зростання і зміцнення моральної самосвідомості людини відбувається у нерозривному зв'язку з розвитком самосвідомого начала взагалі. Невід'ємною складовою цього процесу стало формування та постійне вдосконалення вияву і розвитку здатності людей до самоусвідомлення. З поміж них виділяються релігійні. Останні можна поділити на ті, що компенсують недостатність самосвідомості, і ті, що стимулюють її розвиток. До останніх належать релігії, в яких вироблені відповідні психологічні прийоми, що розвивають фундаментальні для самосвідомості здатності: самоаналіз, самооцінку, самовибудову. У християнстві до таких прийомів, передусім, належать розкаяння, покаяння, спокута. Надавши обов'язковості цим духовним актам, християнство спонукало кожну людину до того, щоб вона була носієм розвиненої самосвідомості, а разом з тим – моральної її форми. Вони мають вагому моральну цінність, поскільки спрямовані на глибокий перегляд засад власної поведінки й свідомості.

Сутнісно розкаяння означає виправлення духовної помилки на основі внутрішньої переорієнтації людської особистості. Воно обов'язково передбачає визнання особистістю своєї відповідальності за певні дії та помисли, засудження нею цих помислів і дій, готовність зазнати за них справедливого покарання і як результат – внутрішню перебудову засад свого буття на підставі позитивних духовних цінностей.

Покаяння (сповідь) – одне з християнських таїнств, що полягає у визнанні своєї провини з боку віруючого за порушення заповідей Божих. Воно доповнює розкаяння, засвідчує і довершує його. Це долання в собі негативних

нахилів.

Розкаяння не повинне обмежуватись словами. Воно повинне втілюватись у дію. Недаремно Іван Хреститель говорив про плоди покаяння.

Емоційним виявом спокути є страждання. Це своєрідна душевна розплата людини за свою провину, обов'язкове випробування на шляху до очищення. Воно нагадує людині про наявність негативного в ній самій, спонукає її бути вибагливішою до себе, вимагає зусиль для подолання того, що негідне її.

В християнстві робиться акцент на спокутній і очищувальній силі страждання. Тому воно набуває глибокого позитивного смислу. Християнство визнає необхідність страждання як рятівної сили: Бог рятує людей своєю спокутною жертвою та стражданням.

Християнство апелює до таких форм моральної самосвідомості як совість та сором.

У християнській традиції совість тлумачиться як притаманне кожній людині суб'єктивне відчуття божественного морального закону. Здатність до такого відчуття вважається закладеною Богом в душу людини від народження. Таке розуміння совісті не співпадає з науково-етичним. Але важливим є те, що совість розглядається невід'ємною від внутрішньої суті людини та у зв'язку з моральними цінностями. Крім того, Бог передає свій Закон людям також і зовнішнім способом – у словесній формі через пророків у вигляді заповідей та інших моральних приписів, зафіксованих у Священному Письмі.

Поняття «совість» з'являється у Новому Заповіті у Посланнях апостола Павла та Соборних посланнях.

У Першому посланні до Тимофія апостол Павло використовує поняття «добре сумління». Таке ж поняття вживається апостолом Петром у Першому Соборному посланні: «Майте добре сумління, щоб тим, за що вас обмовляють, немовби злочинця були посоромлені лихословники вашого поведження в Христі» [1, 1 Пет. 3: 16]. Наведені висловлювання свідчать, що совість

наділяється морально-етичним змістом, розглядається як внутрішній регулятор думок і вчинків.

Основоположного значення у структурі моральної самосвідомості людини надається християнством сорому. У Книзі Буття виникнення почуття сорому у перших людей пов'язується з гріхопадінням. Вони порушили божу заборону і скуштували плоди з дерева пізнання добра і зла. І «розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листи і зробили опаски собі» [1, Бут. 3: 7]. Людина втрачає внутрішню гармонію і спокій. Вони замінюються душевною роздвоєністю і незадоволеністю.

Святе Письмо стверджує сором у якості корінної основи людського способу життєдіяльності.

Почуття сорому здійснює значний вплив на становлення людської моральності: моральний спосіб регуляції поведінки може здійснитись тільки тоді, коли людина вміє відчувати свої недобрі вчинки як щось таке, що її принижує.

Морально досконала людина – це вільна людина. Свобода людини – це її внутрішній, морально-духовний стан. Вона утверджується як один із найглибших внутрішніх вимірів існування людини. Це – вільний вибір, вільна самопожертва, вільне відповідання Богові. Здійснюючи моральний вибір, людина несе моральну відповідальність за нього. Міра відповідальності залежить від міри виконання нею моральних вимог. Це спонукає людину бути морально самовимогливою і прикладати максимум зусиль до того, щоб моральні вимоги перестали бути зовнішньою силою і інтеріоризувались у моральний обов'язок. Але моральне зростання – це не тільки моральний обов'язок, а й потреба постійно вибудовувати в собі по-справжньому людське «Я», зорієнтоване на найвищі безумовні вселюдські цінності, на ідеал, на досконале майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія.
2. Уайт Э. Притчи Иисуса Христа. Пер. с англ. – Заокский: „Источник жизни”, 2008. – 304 с.
3. Ярмусь Ст. Про сутність християнства і християнське життя // Християнство. Контекст світової історії та культури: Науковий збірник (Ред. кол. А. М. Колодний, П. І. Яроцький (гол. редактори) та ін. – К., Генезис, 2000. – С. 22-26.
4. Малахов В. А. Етика. Курс лекцій // В. А. Малахов. – К.: Либідь, 2002. – 387 с.